

İBRAHİM TÂ'İB DİVANINDA HALK EDEBİYATI UNSURLARI VE SERBEST ŞİİRİN İZLERİ*

Dr. Erol GÜNDÜZ
erolgunduz08@hotmail.com

Özet

İbrahim Tâ'ib 19. yüzyılın birinci yarısında II. Mahmut'un padişahlığı zamanında eser vermiş, iki Türkçe divanı olan Klasik Türk Edebiyatının son şairlerinden biridir. İbrahim Tâ'ib, divan şiiri geleneğini benimsemiş, her iki divanında da ağırlıklı olarak bu tarzda eserler vermiş; aynı zamanda halk şiirine de ilgi duymuş şairlerimizdendir. Şairin bazı şiirlerinde, divan şiiri geleneğinin dışına çıkma eğiliminin olduğunu ve ölçüde serbestliği andıran uygulamalarının bulunduğunu görmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: İbrahim Tâ'ib Divanı, divan şiiri, halk edebiyatı, hece ölçüsü, serbest şiir, gelenek

ELEMENTS OF FOLK LITERATURE AND SIGN OF FREE POETRY IN İBRAHİM TÂ'IB'S DIVAN

Abstract

İbrahim Tâ'ib is one of the last poets of Turkish Classical Literature who had given products in the first quarter of 19th century during the kingdom of Mahmut II and has two Turkish Divans. İbrahim Tâ'ib has adopted the tradition of Divan poetry and wrote poems in this style in both of his Divans. In addition, he was interested in folk literature. In some of his poems, we can recognize that he had the tendency to step away from the tradition of divan poetry and also recognize that he had attempts of writing in free syllable style.

Key Words: İbrahim Tâ'ib Divans, divan poetry, folk literature, free syllable style, free poetry tradition.

* Bu makale, "İbrahim Tâ'ib Divanı (İnceleme- Metin) konulu (Selçuk Üniversite SBE, Konya 2009) doktora tezinden elde edilen bilgiler ışığında hazırlanmıştır.

GİRİŞ

Klasik Türk Edebiyatı ve Halk Edebiyatı, her ikisi de bir milletin ortaya koyduğu edebiyattır. Bu edebiyatlara ait ürünleri kesin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün değildir. Cemal Kurnaz, Türküden Gazele adlı eserinin başında bu durumu şöyle anlatıyor: “ Ben Türk şiirini gül-i ra'naya benzetiyorum; yarı sarı, yarı kırmızı... Halk ve divan geleneğinden beslendiği için iki renkli. Rengini, kokusunu bizim havamız, suyumuz ve toprağımızdan alan, bizim besleyip büyüttüğümüz bir gül.”¹

Şairlerimiz gerek yetişme tarzı, gerek aldığı eğitim, gerekse kendi zevk ve anlayışına göre bu edebiyatlardan birini kendine daha yakın görmüş ve o tarzda eserler vermiştir. Bazıları ise birine ağırlık vermiş olsa bile diğerine de ilgi duymuş ve o tarzda eserler de vermiştir veya şiirlerinde her iki edebiyatla ilgili ortak unsurlar kullanmıştır.

1. İBRAHİM TÂ'İB

İbrahim Tâ'ib, 19. yüzyılın birinci yarısında II. Mahmut'un padişahlığı zamanında eser vermiş Klasik Türk Edebiyatının son şairlerinden biridir. Şairin bilinen iki Türkçe divanı vardır.

Birinci divanı Almanya-Berlin Millî Kütüphanesi'nde olup 1824'te yazılmıştır. Divanda; mesnevi tarzında yazılmış manzum 1 dibace, 11 musammat (4 muhammes, 7 müseddes), 405 gazet, 10 müstezat, 28 rubâi, 28 müfret, 8 koşma ve 1 tarih bulunmaktadır.

İkinci Divan ise Ankara Millî Kütüphane'dedir ve 1834 yılında tamamlanmıştır. Bu divanda ise; 1 mensur dibace, 312 gazel, 6 müstezat, 7 musammat (1 murabba, 5 muhammes, 1 müseddes), 28 nazm, 28 müfret ve 1 tarih vardır.

Eserlerinden elde edilen bilgilere göre şair 1794 yılında Malatya'da doğmuştur. Şair Kazak-zâde olarak da bilinmektedir. Yirmi yıl gurbette bulunduktan sonra tekrar Malatya'ya dönmüştür. Şairin ölüm tarihi bilinmemektedir.

İbrahim Tâ'ib; Fuzûlî, Nâbî, Bağdatlı Ruhî, Niyâzî-i Mısrî gibi şairlerden etkilenmiş olup Klasik Türk Edebiyatı geleneğine uygun, daha çok tasavvufî tarzda şiirler yazmıştır.

Şair, Divan şiiri geleneğine önemli ölçüde bağlı olmasına rağmen, her iki divanında da Halk Edebiyatı unsurlarına yer vermiştir. Ayrıca ikinci divanında aruz ve hece ölçüsüne uymayan, serbest şiir uygulamalarını andıran şiirler de yazdığı görülmüştür.

¹ Cemal Kurnaz, *Türküden Gazele (Halk ve Divan Şiiri Müşterekleri Üzerine Bir Deneme)*, Ankara 1997, s.xii.

2. İBRAHİM TÂ'İB DİVANINDA HALK EDEBİYATI UNSURLARI

Şairin birinci divanında sekiz tane koşma bulunmaktadır. Bu koşmalar divanın sonunda yer almaktadır. Bu koşmaların hepsini burada göstermek mümkün olmadığından her koşmanın bir dördlüğünü ve son koşmanın tamamını buraya aldık:

Birinci Koşmadan (2. Dördlük);

(Duraksız)

Görünmezsün ben garibin gözüne
Uyarsın rakibin her dem sözüne
Bakmazsın 'âşıkın bir dem yüzüne
Zahm-ı 'adûlara dermân idersin

İkinci Koşmadan (3. Dördlük);

(Duraksız)

Gice gündüz hasretini çekmeden
'Aşk ateşi derûnumdan gitmeden
Kazılıp mezârım du'am yetmeden
Derdime eyle bir çâre sevdiğim

Üçüncü Koşmadan (4. Dördlük);

(Duraksız)

Didim cânân bir dilberin kendine
Uyma râkiblerin güzel bendine
Tâ'ib kısmetini derd-i mendine
İder zahm itmez mi bî-çâresine

Dördüncü Koşmadan (3. Dördlük);

(6+5)

Hâb-nazdan ğafletde ol çeşm-i mahmûr
Didim rahm eyle kıl 'aşığı mesrûr
Bir kerre itmedi bu dili ma'mûr
İrdimez vuslata pek günâh eyler

Beşinci Koşmadan (3. Dördlük);

(4+4+3)

Yâd elinde bu çekdiğim yaralar
Göz göz oldu bu sinemde yaralar
Yâr açarsa bin yerimden yaralar
Söylemem bir yerde yaram var yara

Altıncı Koşmadan (1. Dördlük);

(Duraksız)

Yaktı beni ol perinin ateşi

Yanmadık nem kaldı yanandan sonra
Firkat-ı hecr ile yanıp kül oldum
Kalmadı tâkatim hicrândan sonra

Yedinci Koşmadan (4. Dörtlük);
(6+5)

Fedâ kıl Tâ'ibi dâd it özünden
Hiçbir an gülmedim rakîb yüzünden
Münâfık şerrinden 'adû sözünden
Çekdiğim bunca dem el belâsıdır

Sekizinci Koşma
(6+5)

Girdim seyr eyledim bâğ-ı cinânın
Lâle ağlar sünbül ağlar bâr ağlar
Sordum halka didi gonca fidânın
Gonca ağlar bülbül ağlar hâr ağlar

Yaralandı gönül yâr şikestinden
Hun-hâre bakışlı çeşm-i mestinden
Efendim ol senin kahr-ı dehrinden
Lâle ağlar feryâd ağlar zâr ağlar

Hâb-ı nazdan uyan gözleri mahmûr
Bûse-i rahm eyle bendeni mesrûr
Asarsın kemteri misâl-i Mansûr
Asan ağlar resen ağlar dâr ağlar

Tâ'ibâ yitirdin çeşm-i bîmârı
Oldun anın için hem şerr-i sârî
Aldı daldan beri nâzlı dil-dârı
Nâmûs ağlar ğayret ağlar 'ar ağlar²

Bu koşmalarda şairin 11'li hece ölçüsünü bazen duraksız, bazen $4+4+3=11$, bazen de $6+5=11$ şeklinde uyguladığını görüyoruz.

Dörtlüklerde ayrıca, Klasik Türk şiirinde görülen âşık-mâşuk-rakip münasebetlerinin işlendiği dikkati çekmektedir.

²Erol Gündüz, *İbrahim Tâ'ib Divanı (İnceleme-Metin)*, Selçuk Üniv. SBE Basılmamış YLT, Konya 2009, s.59,60.

İbrahim Tâ'ib'in divanında koşma tarzında şiirler yazmış olması, bu şiire ilgi duyduğunu; koşmalarında Divan şiiri unsurlarına yer vermesi ise onun aslında bir Klasik Türk Edebiyatı şairi olduğunu göstermektedir.

Şair ikinci divanında ise üç gazeli hece ölçüsüyle yazmıştır. Bu gazelerde uygulanan hece ölçüsü ve durak sistemi aşağıda gösterilmiştir:

Gazel

7+7=14'lü hece

Yâ Rab ki senden özge kime kılam şikâyet
Hâl-i derûnum her dem sana idem hikâyet

Kimse bilmez hâlimi fi'limi ahvâlimi
Rûz şeb 'isyân-ı kamû eyledigim kabâhat

Bağrıma kormuş felek tîr ü kemân içre hem
Eylemiş sînem nişân atar kılar cerâhat

Bir dem kılmaz beni şâd cevri mu'tâd eylemiş
Gördüm andan nice dem kerrât ile nedâmet

Giryân ider dem-be-dem başıma odlar yakar
Sûziş-i dîlimle ben olmadayım melâmet

Somadı hâlim gelüp derd-i derûnum benim
Neyledi görsen bana rûz-ı leyâl ihânet

Tâ'ib sana bağladı dil-i restin ey nigâr
Koyma bu ğamhânede göster cây-ı selâmet³

³ Erol Gündüz, age.,s.185.

Gazel*7+7=14'lü hece*

Yâ Rab meded kerem kıl vaslın eyle tamâmet
 'Ömrüm hebâ olmadan feth it bâb-ı letâfet

Çün kenz-i lutuf sende hem cürm-i hatâ bende
 Râhat kalmadı tende ey sâhib-i kerâmet

Âzâde olmadı cân rencîdedir peykân
 Müştak sana ins ü cân ey menba'-ı 'inâyet

Ğark oldum nice müddet in 'âmına bî-'aded
 Kılmadım şükr ü minnet çok bizde kim nedâmet

Tâ'ib viridi dil sana olsa cihân bir yana
 Olsam bir nefes cüdâ senden olur kıyâmet⁴

Gazel*7+6=13'lü hece*

Ey dil-ber-i gül'izâr sende cemâl ferruh
 Pür eylemiş zamîrin Hudâ kemâl ferruh

Bir serv-i sanevberdir kâmetin (ey) meh-likâ
 Tûbâ-i behişt-âsâ kaddin nihâl ferruh

Gelmez revişin dile hem tal'zat 'ârızın
 Çeşm ile ebruvânın olmuş hilâl ferruh

⁴ Erol Gündüz, age.,s.186.

'İşv'engîz-i cihânsın bir kerem-i kânsın
'Adline yok nihâyet çokdur hisâl ferruh

Geldi cihâna Tâ'ib yüz kara güne kâr
İtmedi sana lâyük yokdur a'mâl ferruh⁵

Bu gazellerde, hece ölçüsüne göre uygulanan durak yerlerine dikkat edildiğinde ahenge gerçekten çok uygun olduğu, buralarda durmanın okuyuşa ayrı bir güzellik kattığı anlaşılmaktadır.

Gazel aruz ölçüsüyle yazılan bir nazım şekli olmasına rağmen şairin böyle bir uygulamada bulunmuş olması, onun şiirde hem bazı yenilikler yapma isteğinin olduğunu hem de Halk Edebiyatına ilgi duyduğunu gösteren bir başka işarettir.

Klasik şairlerimizin şiirlerinde atasözü, deyim ve halk ağzına yakın söyleyişlere çokça rastlanmaktadır. Bu husus, divan şiirinin halk kültürü ile nasıl alakalı olduğunu gösteren bir delildir.⁶

İbrahim Tâ'ib Divanı'nda da halk söyleyişlerine sıkça yer verildiğini, atasözü ve deyimlerin sıkça kullanıldığını görüyoruz. Bu kullanımlardan aşağıda sadece birkaç örnek yer almaktadır:⁷

Deyim örnekleri:

Başıma geldi neler derdine düşeli ben
Bâ'isi nedir 'aceb cigerim kıldı kebâb (Gazel 38/3)

Varlığın vir râhına serden geçüp her dem-be-dem
Hâkine yüzler sürüp kim özünü dil-dâra tut (Gazel 60/3)

Nâm-ı şânın mahv ile yakdın kavırdın eyle bir
Koymadın bir taşını yıkdın bilürsin resm-i wd (Gazel 112/5)

Hânûmânı târ-mâr itdi vücûdum mülkini
Göz göre oldı hebâ hisn-ı hisârı gönlümün (Gazel 233/2)

Başıma taş yağdırup rüsvây qılma 'âleme

⁵ Erol Gündüz, age., s.205.

⁶ Cemal Kurnaz, age., s.113.

⁷ Beyitler şairin ikinci divanından alınmış olup, beyit numaraları bizim tarafımızdan hazırlanan doktora tezine göredir.

Tâ'ibâ hiç olmasun râz-ı nihânım gitme gel (Gazel 245/5)

Tâ'ib sana *bel bağlayalı* hayli zamândır
'Ahdine *vefâ eyledi* îmân içeriden (Gazel 284/5)

Atasözü örnekleri:

Her gördüğüne bağlama bel olma heves-kâr
Tâ'ib gözün aç (Müstezat 84/5)

Çek nebâtı bî-bahta eyle nazar dir ehl-i dil
Hiç kim *köksüz olan tutmaz binâ* dirler esah (Gazel 100/2)

Mâ-taqaddümden meseldir söylenür Tâ'ib hemîn
Kesme ümîdin umûrun Hâlik-ı Ğaffâra tut (Gazel 60/5)

2.1. İbrahim Tâ'ib Divanında Serbest Şiirin İzleri

İbrahim Tâ'ib'in yenilik yapma isteği sadece bununla sınırlı değildir. Şair, ikinci divanında yazdığı bir gazelinde çok farklı bir yöntem denemiştir. Gazel kafiyesiyle yazılan bu manzume aruz kalıplarına uymamaktadır. Şiir hece ölçüsüne de uygun yazılmamıştır. Kafiye dizeler 18 hece, diğer dizeler ise 14 hecedir.

Gazel

Dîdâr-ı 'işve gerek ziyâdır ziyâdır ziyâdır ziyâ
Ruhsâra virsem envâr revâdır revâdır revâdır revâ

Ey hâl-i çîn ü huten v'ey rûyî zülf-i semen
Sen mâha gönül virmek sezâdır sezâdır sezâdır sezâ

Dil-dâra bağlandı çün dil ü cân rûz-ı ezel
Dersin tutmayan andan cüdâdır cüdâdır cüdâdır cüdâ

Meyl itme bu kevne kim sebâtı yokdur anın
Bâkî degil cihân kim fenâdır fenâdır fenâdır fenâ

- Tâ'ib hazer kıl sakın yaklaşma hemân 'aşka
- Hergiz düşen kurtulmaz belâdır belâdır belâdır belâ⁸

İkinci divandaki müstezatlardan bazılarında kısa mısralar genelde ölçüye uygun değildir, serbest yazılmıştır.

Müstezat

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

Bülbül ne fiğân eyledin ötme seher olsun

Ey dil-i şeydâ

Minkâr-ı gülün subha visâl bir eser olsun

Esdikce sabâ

Ol gıncaları çâk-i girîbân-ı edeble

Gûyâ ki sebeble

Feyz-i ezeli Hak yitirüp nev-semer olsun

Bu bâğda hüveydâ

'Âşık ne çeker zelzele-i bâğ-ı vücûdda

Ol seyr-i derde

Mahbûb görünmez gözüne ger kamer olsun

Ger misl-i 'ankâ

Tâkat mı kalur kim teni nâ-çâre de bilmem

Dir bezmine gelmem

Hasretle geçer 'ömr-i firâvân ger olsun

Bir 'âşık-ı yektâ

⁸ Erol Gündüz, a.g.e., s.149.

Tâ'ib sana dil vireli hayli zaman oldı
 Bu gözleri toldı
 Kanlı yaş ile Dicle ve cısr ü kemer olsun
 Hâk ile bir mâ⁹

Müstezat

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

'Ömrümi günâh eyledi ol ğamzesi Tâtâr
 Hem var mı târâc
 Dâğ üzre urup dâğ-ı sitem sîneme tekrâr
 Lokmâna 'ilâc

Virmedi zihî derd-i dile itmedi dermân
 Kılmadı merhem
 Vuslat gününü eylemedi 'âşika 'iş'âr
 Ol vech-i sirâc

Nâlân iderek hâsılı bu dâr-ı fenâda
 İtdi piyâde
 Hûn-âb-ı 'urûkumda komadı hele îsâr
 Eyledi ihrâc

Âyâ nice bir cevr ü sitem-bârını yârin
 Firkât-ı nârın
 Çekmeye müdâm bende ne tâkat kalur ey yâr
 Sen virme revâc

⁹ Erol Gündüz, age., s.194.

Ey murğ-ı gönül virme ser-i zülfünü bâda
 Nûş ide gör bâde
 Her gördüğüne bağlama bel olma heves-kâr
 Tâ'ib gözün aç¹⁰

İkinci divandan alınan bu müstezatlara, biraz serbest müstezati andırmaktadır. Bu durum şairde batı şiiri etkisini hissettirmektedir.

İbrahim Tâ'ib'in şiirlerinde görülen bu şekil farklılıklarının yanında muhtevada da divan şiiri geleneklerinin dışına çıkma isteği ve çabası dikkati çekmektedir.

Divan şiirinde görülen âşık-maşuk-rakip ilişkisinde, sevgili âşığa hiç yüz vermez sürekli rakibin samimiyetsiz sözlerine aldanır, bu yüzden âşık sürekli kan yağ içinde, gözyaşları sel olmuş vaziyette ağlar.¹¹ Bu, şairin gazellerinde de görülen genel bir durumdur; ancak bir gazelinde şair, âşığı sevgiliye kavuşturmuştur, âşık âdeta rakipten intikamını almıştır, rakip perişan durumdadır, âşığa mağlup olmuştur.

Gazel

Ğam ne lâzım dil-ber-f ra'nâyı gönül buldı ya
 Ğam-keşânlıktan berf olup merâmım oldı ya

Şâd idüp dil mülkini âğûşa bend itdim anı
 Sen görüp bu hâlleri nakş-ı cemâlin soldı ya

Hamdülillâh gözlerim gördi serâsim oldığın
 Eşk-i seyl-âbın hele kan ile ey dil toldı ya

Andan izinsiz bugün hem-dem idim yâr ile ben
 Ol raqîb hüsn eyleyüp sâçın sakalın yoldı ya

¹⁰ Erol Gündüz, age., s.205.

¹¹ Ahmet Atilla Şentürk, *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakîb'e Dair*, İstanbul 1995, s. 42.

Rağm ile pinhân iderdin bana râzın niceden

Fehm idüp 'âlem senin Tâ'ib işin toyladı ya

Görüldüğü gibi bu gazelde İbrahim Tâ'ib büyük bir yenilik yapmış, Divan şiirindeki âşığı sevgiliye kavuşturmuştur.

SONUÇ

İbrahim Tâ'ib, her iki divanında da ağırlıklı olarak Divan şiiri geleneklerine uygun şiirler yazmasına rağmen, bazı şiirlerinde birtakım değişiklikler denemiştir.

Birinci divanda koşma tarzında şiirler, ikinci divanda hece ölçüsüyle gazeller ve ölçüde serbestliği andıran manzumeler yazmıştır. Ayrıca bir gazelinde muhtevada da yenilik yapmıştır.

Şair, şiirlerinde halk söyleyişlerine önemli ölçüde yer vermiş atasözü ve deyimleri sıkça kullanmıştır.

Bu durum, İbrahim Tâ'ib'in halk şiiri geleneğine ilgi duyan, yenilik yapmak isteyen ve yeniliklere açık bir şair olduğunu göstermektedir.

Divan ve halk şairleri zaman zaman birbirlerine ait unsurlardan yararlanmış, müşterek tarzda da eserler vermişlerdir.

KAYNAKÇA

DİLÇİN, Cem, (1997), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: TDK. Yayınları.

ELÇİN, Şükrü, (2004). *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.

ERASLAN, Kemal, (1993), *Alî-Şîr Nevâyî Mîzânü'l-Evzân*, TDK. Yayınları, Ankara.

GÜNDÜZ, Erol, (2009), *İbrahim Tâ'ib Divanı (İnceleme-Metin)*, Selçuk Üniv. SBE Konya: Yayınlanmamış YLT.

İPEKTEN, Haluk, (2007), *Eski Türk Edebiyatında Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

KURNAZ, Cemal, (1997), *Türküden Gazele (Halk ve Divan Şiiri Müşterekleri Üzerine Bir Deneme)*, Ankara: Akçağ Yayınları, s.XII.

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla, (1995) *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakîb'e Dair*, İstanbul, s. 42.